

Стеван Тонтић

ПЈЕСНИК ПЕТЕР ХУХЕЛ

По мишљењу многих критичара и тумача њемачке поезије, Петер Хухел (Peter Huchel, 1903 – 1981) спада међу њена најзначајнија имена 20. вијека. А уколико бисмо посматрали само доба након Другог свјетског рата (прва Хухелова збирка објављена је 1948), такав његов ранг не би нико доводио у питање. Високо су га цијенили и неки зналци са стране – Јосиф Бродски сврстао га је међу четири највећа њемачка пјесника поменутог стољећа (скупа са Рилкеом, Хајмом и Беном). Ваља ипак рећи да је интересовање за Хухелову личност и поезију нагло порасло у вријеме када је настао „случај Хухел“, везан за његову изолацију у Њемачкој Демократској Републици након изнуђене оставке 1962. на мјесто главног уредника источноберлинског часописа *Sinn und Form*, који је он водио тринаест година, учинивши га најугледнијим књижевним гласилом на њемачком језику.

Хелмут Петер Хухел родио се 3. априла 1903. у насељу Лихтерфелде (Lichterfelde) крај Берлина, које је данас у саставу града. Отац му је био чиновник у Пруском министарству културе. Пошто му се мајка разбољела од туберкулозе, мали Петер је са четири године прешао да живи код дједа по мајчиној страни у Алт-Лангервиш (Alt-Langerwisch) код Потсдама. У дједовој је кући открио већи број књига у чијој ће лектури касније научити да ужива. Те године дјетињства, с идиличним призорима из природе и сеоског живота, с ликовима сиромашних људи, слушкиња, рибара, пастира, уз присуство домаћих животиња, задобиће у његовој поезији повлашћено мјесто. То се нарочито односи на пјесме које је писао до 1932. године, када је добио једну награду за поезију и био спремио за штампу своју прву пјесничку збирку под насловом *Дјечачко језерце (Der Knabenteich)*. Али кад наредне године Хитлер преузме власт у Њемачкој, Хухел ће повући збирку од издавача у Дре-

здену, тако да ће његов поетски првијенац, у измијењеном облику, изаћи тек после Другог свјетског рата.

Након завршене гимназије у Потсдаму (1923), и започетих студија књижевности и филозофије у Берлину, које ће 1925. и 1926. наставити у Фрајбургу и Бечу, Хухел почиње да објављује пјесме и да путује – у Француску, у којој ће се задржати преко двије године, затим у Мађарску, Румунију (одатле је била његова прва жена), Турску, Бугарску. У другој половини тридесетих година он живи на селу у Бранденбургу и пише радио-драме од којих је већи број (19) и емитован.

Као и многи други интелектуалци, Хухел је по сопственом признању постао „црвен“ много прије Хитлерова освајања власти, на што је утицало и једно књижевно дјело. Он је, наиме, још као гимназијалац у Потсдаму био 1920. рањен у једној протестно-одбрамбеној акцији градског добровољачког одреда, те је два мјесеца провео у болници. Тамо су му неки сапатници дали антиратну књигу *Огањ* Анрија Барбиса која ће оставити јак утисак на њега. Касније ће се спријатељити са Ернстом Блохом и Алфредом Канторовицем, зближити се с још неким љевичарима и антифашистима, мада неће никад постати комунист. Но Хухел је упоредо са читањем Блоха, читао и Тракла и Кафку, Фројда, као и мистике попут Јакоба Бемеа. Водила га је изрека Френсиса Бекона: „Мало знања отјера богове, више знања опет их врати.“ Отуда нас свакако неће изненадити ни овакви пјесникови стихови: „Гласан и дубок Бог је у мени, / све љуштуре ту већ пуцају, / што у мени спаваше у сјени, / може ми зборит у пуном сјају.“

По ријечима чувеног њемачког књижевног критичара М. Р. Раницког, Хухел је био „неполитички човјек и неполитички пјесник.“ Али се у многим његовим пјесмама итекако осјећају знаци страшног вијека у којем је живио, с неизбрисивим печатом који су на њему оставила два свјетска рата и двије диктатуре – нацистичка и комунистичка.

Ратне године (1941 – 1945) пјесник проводи као војник у јединици противавионске одбране код Берлина. У завршним ратним операцијама доспијева у совјетско заробљеништво у логору источно од Берлина, у којем организује културне приредбе. Крајем 1945. овлашћују га да на Берлинском радију у совјетској енклави оснује одјел за радио-драму. Идуће четири године радиће као руководилац програма, потом умјетнички директор Берлинског радија са совјетском лиценцом.

Године 1949. постаје, на приједлог Јоханеса Бехера, главни уредник књижевног часописа *Sinn und Form*. У часопису објављује најугледније њемачке и стране ауторе. Часопис је у Западној Њемачкој хваљен као „тиха енклава либерализма“, док је источноњемачкој културно-политичкој врхушки сметала „апстиненција“ од идеолошких питања изградње реалног социјализма. Хухела је, срећом, подржавао Бертолт

Брехт – уз ту подршку успио је да води часопис до 1956. (година Брехтове смрти), а захваљујући свом ауторитету и уредничкој вјештини и до 1962, када је коначно морао да одступи. Тада је за Хухела настало најтеже вријеме изолације које ће потрајати све до априла 1971, када му је допуштено да напусти Њемачку Демократску Републику. Након једногодишњег боравка у Риму, настаниће се у Штауфену код Фрајбурга, гдје ће и умријети десет година касније – 30. априла 1981. Животну пустиловину је окончао као врло угледан пјесник овјенчан многим признањима. У његовом пјесништву препозната је – посебно у односу на доба нацистичке страховладе, током које је објавио тек неколико пјесама – и снага рјечитог ћутања као став тихог али постојаног отпора друштвеном и политичком злу, те сувереност поетског, често језички сведеног и загонетног израза. Хухелова етичка чврстина и традиционално (за неке стога „конзервативно“) хуманистичко одређење ни су довођени у питање.

У *Пјесме (Gedichte, 1948)* – дебитантску збирку коју објављује као четрдесетпетогодишњак – Хухел је од 73 пјесме које су биле предвиђене за *Дјечачко језерце* уврстио само њих 18. Строгост према ономе што је писао раније, прије Другог свјетског рата, сачуваће и у будућем пјесничком раду. Збирка је наишла на добар пријем, неки критичари су указали на пјеснике природе Оскара Леркеа и Вилхелма Лемана као његове узоре. (Леман ће се касније врло критички изразити о Хухеловој поезији, сматрајући да ће се „лирика као отпор против савремених политичких односа морати унапријед одрећи стварно лирскога као безвременог елемента.“) Уз мотиве везане за дјетињство и природу, један циклус пјесама односио се на најновију историју, попут важних (вишедјелних) пјесама као што су „Њемачка“ и „Повлачење“. Те пјесме ће, у новим верзијама, ући у збирку *Звјездана врша (Die Sternenreue, 1967)*, у којој су иначе, уз невелик број нових поетских текстова, поново објављене многе пјесме из дебитантске збирке. Иако објављена послје друге по реду Хухелове књиге *Друмови друмови (Chausseen Chausseen, 1963)*, збирка *Звјездана врша*, насловљена по једној од његових најљепших пјесама, могла би да се третира као друга, с обзиром да њен садржај, уз нове, чине претежно пјесме из првијенца. Катастрофично искуство историје, искуство рата и свеколиког страдања у оквиру националсоцијалистичког режима, представљаће једну од тематских окосница ових Хухелових збирки. Довољно је да погледамо пјесму „Њемачка“, коју чине три кратка, међусобно различита дијела, испод којих као године настанка стоје године успона националсоцијализма, све до почетка Другог свјетског рата.

ЊЕМАЧКА

I

Ако се под тешким шумским корјенима
и склонило жара и злата доста,
Њемачка је мрачна, у Њемачкој зима.
Тамо гдје с пламеном чађ кружи,
ту на крчагу со од сузе оста,
кроз покров прдоцури крв што тужи.
Ал никад не крену јутарњом росом,
с оком које распиње страст жарка,
јасно позвана, под јаким заносом,
једна босонога Жана од Арка.

1927.

II

Синови најпознији, ви се не хвастајте,
синови осамљени, свјетлост сачувајте.
Да о вама још казује историја,
да не звечи ланац који сија;
лагано, синови, дух прекивајте.

1933.

III

Свијет вукова, свијет пацова.
Крв и стрв у хладној огњишта мемли.
Али још сјенке мртвих богова
тумарају по земљи.
Божанствен остаје човјек и помирен.
И опет ће до слободног даха доћи.
И мада руља с подсмјехом надире,
она ће проћи.

1939.

Петер Валтер, један од данашњих тумача Хухелова пјесништва, написаће поводом ових стихова да кореспондирају са једним од манифеста просвијећеног хуманизма, Гетеовом пјесмом „Божанско“. На гетеовски императив да „човјек је племенит / спреман да помогне и добар“, Хухелова пјесма одговара са извјесношћу: „Божанствен остаје човјек и помирен.“ Валтер овдје види назначен оптимистички модел ретроспективног гледања на Трећи Рајх као на „корак назад у варварство“ са у основи напредујућег историјског пута хуманизације људског друштва. Изгледа да је Хухел оптимистички вјеровоао у „принцип нада“ свог пријатеља Блоха или у хегеловско „лукавство ума“, према којем ће трагика и зло историјског процеса на крају изићи на добро, те човјек – упркос привременим насртајима руље – „до слободног даха доћи“. Валтер стога мисли да супстанца ове Хухелове пјесме пати од историјско-филозофске апстрактности па и декламаторског тона, којег се пјесник иначе клонио.

Књига *Друмови друмови* важи као најзначајније Хухелово пјесничко дјело. У носећим пјесмама, као што су „Знак“, „Елегија“, „Тракија“, „Сибила љета“, „Посвета“ (за Ернста Блоха), „Друмови“, „Извјештај свештеника о пропасти његове општине“, „Дереглија“, „Децембар 1942“, „Зимски квартир“, „За глуве уши покољења“, „Теофрастов врт“, „Сан у гвожђима“ или „Псалм“, до снажног израза дошла су сјећања на ратна пустошења, на разнолике облике безумног насиља и угрожавања живота. Пјесник је подсјећао и на разарања у ранијим епохама, у антици (на разарање Картагине, на примјер), иако свјестан да такве жалопојке наилазе на „глуве уши покољења“. Посебно је импресивна дужа пјесма „Извјештај свештеника о поропати његове општине“, из које наводим прве двије строфе:

Док Христос је горећ тонуо с крста – о страве смрти!
 Рикале су трубе анђела бронзане
 Летећи кроз буру пожара.
 Цигле ко црвено лишће развијане.
 И с хуком се сори торањ раздрти,
 Витлаше тесаником зидина стара.
 Ко да прсну срж Земљине кугле гвоздена.
 О граде под огњем!
 О ведро подне скољено вриском –
 Ко сијено што тиња распршена коса жена.
 А гдје на бјегунце кидисаху, у лету ниском,
 Гола и крвава лежаше Земља, тијело Господње.

Не бјеше то да пакао се сурвава:
Кости и лобања ко да су каменом
Тучене у бијесу што прашину топи
И сједињена са свјетлошћу престрављеном,
Одломи се с дрвета Христова глава.
Размахали се ескадрони, све се ори.
Одлетјеше небом што црвено лопи,
Као да су пресјекли поднева вену.
Видјех: ватра тиња, ждере, гори –
И гроб још бјеше сав раскопан.
Овдје не би закона! Да Бога препознам,
Прекратак бјеше мој дан.

Овај „извјештај“ о апокалиптичним збивањима, са потресним призори-ма „смака свијета“, дат је у јаком обликотворном замаху, у ритму и (неуједначеном) метру везаног стиха. Тиме је остварено тешко достигну срећно јединство садржинског и формалног начела, односно јединство извјештајно-реалистичког и метафорично-естетизујућег израза. Наглашена обликотворна воља видљива је и у многим другим Хухеловим пјесмама, посебно у оним умјетнички најуспјелијим, најљепшим. Такве су, на примјер, пјесме „Звјездана врша“, „Сибила љета“, „Теофрастов врт“, „Посвета“ (за Е. Блоха), „Децембар 1942“, „Повратак кући“, „Виперсдорф“ и неке друге, испјеване у везаном стиху, са неочекиваним, свјетлим поетским сликама и римама које упућују на класичне тренутке надахнућа, на магијске творачке моћи у језику. У овим пјесмама лирски субјект се сјећа недавних ратних пустошења, са врло упечатљивим сликама, као у „Децембру 1942“ (са завршним дистихом „Пред Стаљинградом ишчезава цеста / У мртвачници од снијега неста.“) и „Повратку кући“, или се предаје меланхолији подсјећања на нека давна, срећнија времена, као у „Теофрастовом врту“. Јер пјеснику није више дато да у миру обдјелава свој врт – врт у којем се негда, као код Теофраста, људски боравило и разговарало, изложен је насилној интервенцији споља. Ево те пјесме:

Кад бијела ватра стихова узлети
Плешућ у подне над урнама, горе,
Сјети се, мој сине. Оних се сјети
Што некад ко дрвеће садише разговоре.
Мртав је врт, моје дисање све теже,
Сачувај час, овдашњи ход Теофраста
Да рањену кору ликом повеже,
Тло ђубри мљевеном кором храста.

Дрво маслине цијепа крти камен зида
И у врелој прашини још гласа ено.
Наредили су да се с коријеном искида.
Тоне твоја свјетлост, лишће незаштићено.

Већи број пјесама Хухел је написао о мјестима која је посетио у бројним европским земљама, понајвише мјестима у Француској и Италији, на југу Европе. То су својеврсни лирски „путописи“ у којима је умјесто поетских разгледница са локалним „знаменитостима“ обликована сликовно-звучна и појмовна представа која се као суштина утиска задржала у пјесниковом духу. Ту је неизбежно и Грчка, у којој Хухел није никад боравио, али се обраћао њеним пјесничким, митолошким и историјским симболима, причама и ликовима попут Одисеја, Алкеја, Аристеја, Персефоне, или историчара Полибија, да би се у пјесми „Грчко јутро“ позабавио устанком и поразом грчких партизана последице Другог свјетског рата.

Преноси је у стихове поједине доживљаје и размишљања са путовања у Бугарску, Пољску и Совјетски Савез. Машта га је водила и у далеке предјеле Азије (Кина), о чему нпр. свједочи значајна дугачка пјесма „У Кунлун горју“. Није, наравно, ни сама Њемачка остала запостављена, посебно Хухелов бранденбуршки завичај са више лијепих пјесама. За разлику од приснијих лирских евокација пејзажа и призора из свакодневног сеоског живота, пјесма „Hubertusweg“ (према називу улице у којој је Хухел живио у Вилхелмсхорсту) удариће другачији печат завичајној струји у његовом пјевању. То је жиг политичке изолације и полицијског надзора којима је пјесник био изложен осам година, све док му 1971. није коначно дозвољено да се исели из земље, чију је лошу слику на антикомунистичком Западу, као уредник часописа *Sinn und Form*, тог „тајног журнала нације“ (Валтер Јенс), хоћеш-нећеш и сам поправљао. Дакако с најбољим намјерама и док је још помало вјеровао у напредовање историје према утопијски привлачном „царству слободе“.

Дао је и врло сажете портретне скице Шекспирових ликова Хамлета, Офелије, Краља Лира и Макбета у њиховим крајње незавидним положајима.

Пјесме са митолошким и религијским (библијским) мотивима расијане су по свих пет Хухелових збирки. Након *Пјесама*, *Друмова друмова* и *Звјездане врше*, објавио је још само двије пјесничке књиге: *Одбројани дани* (*Gezählte Tage*, 1972) и *Девеџин час* (*Die neunte Stunde*, 1979). Са зрелешћу и нарастањем животног искуства, уз све већи притисак текуће политике и историје, Хухел се, чини се, све чешће обраћао митским и библијским изворима надахнућа, или парадигматским,

универзално важећим представама и симболичким сликама под које се може подвести готово свака људска мисао и акција. Тако се „пречишћавао“ и стабилизовао његов Weltanschauung, са поетиком обновљеног симболизма у окриљу касног модернизма у којем је оно што је лично или експериментално самјеравано са оним што је већ валоризовано у културној историји и признато као вриједност. Те пјесме су каткад загонетне, помало херметичне, и траже читаоца упућеног у библијске приче, у грчке и друге паганске митове. Пјесников језик понекад је толико сведен и шкрт у назнакама како би, парадоксално, ријечи биле можда још сугестивније. Примјер за то је и пјесма „Девети час“, из истоимене, посљедње збирке:

Жега убада у камен
ријеч пророка.
Један се човјек мучно успиње
уз брежуљак,
у његовој пастирској торби
девети час,
чавао и чекић.

Суви сјај козјег стада
сијева у зраку
и пада као фитиљ иза хоризонта.

Кратка пјесма „У мирису шаше данских ливада“, која говори о мртвом Хамлету, чија „посљедња ријеч / остаде неизречена“, завршава се стихом који гласи „Нико ту тајну не зна.“ Читалац би тај осјећај могао да стекне и на крају „Девог часа“.

А пјесма „Тракија“, на чијем се почетку, као и на почетку „Теофрастовог врта“ извија пламен, бијела ватра стихова, завршава овако: „С оне стране ријеке / Живе мртви. / Ријеч / Је скела.“

Многе Хухелове ријечи, многе пјесме дјелују као „скеле“, превозна средства малих и великих тајни срца и ума између двију обала хераклитовске ријеке живота. Између свијета живих и свијета мртвих, који су за пјесника један свијет. Један и недјелив. То је свијет из „великог посједа памћења“, према једном изразу Светог Августина који је Хухел наводио и призивао као своју представу о темељу на којем се заснива и гаји пјесничка умјетност.

О Петеру Хухелу, за живота и послје његове смрти, говорили су многи њемачки пјесници, у пјесмама које су му посвећивали, у сјећањима на сусрете с њим или као добитници Хухелове награде. (О томе пише берлински есејист и критичар Петер Гајст.) Поменимо Гинтера

Кунерта, Кристофа Мекела, Адолфа Ендлера, Волфа Бирмана, Рајнера Кунцеа, Хајнца Чеховског, Михаела Кригера, Хенрика Береску, Елке Ерб, Вулфа Кирстена, Јиргена Израела, Увеа Грининга, Луца Зајлера, Андре Шинкела... Дурс Гринбајн, истакнута нова звијезда на њемачком пјесничком небу, говорио је као лауерат награде „Петер Хухел“ и о својој фасцинацији „јапанском економијом“ Хухелових пјесама. А мој пријатељ Рихард Питрас посветио му је пјесму „Недјеља књиге“ са стиховима који на свој начин казују понешто о тој економији. Питрасов Хухел каже: „Откако ми је муцавац / забранио да говорим / опет студирам / језик животиња. Једноставним знацима / оне себи кажу / оно што је нужно.“ (навод из Питрасове књиге изабраних пјесама *Медена шиб*, Бранково коло, Сремски Карловци 2003).

Заиста: Хухелова, као и свака значајна и велика поезија, настојала је да у највећој мјери говори само оно што је било – нужно. А то је истовремено било оно у чему су се виши естетски и етички захтјеви пјесничке умјетности и умјетничког позива остваривали у свом ипак могућем, жељеном сагласју.